

En statsministers selvmord, et Bjørnsonsk drama og personvernets fødsel i straffeloven.

av

O. Henrik Akeleye Braastad¹

¹ Dette artikkelutkast er basert på forfatterens foredrag ved Vitenskapsakademiets 150-årsjubileum 2007, likesom hans foredrag på Stiklestad Nasjonale Kultursenter februar 2008, samt to artikler av professor, dr. juris Jon Bing i "Lov og Data" 2006-2007



Stockholm 1888: En norsk statsminister dør - for egen hånd.

Det er i unionsstridens tid. Og det gjelder den store politiske kampen om de to "Brödrafolkens" likverdighet i unionens utenrikspolitikk. I denne kamp står to norske statsministere, i Kristiania Johan Sverdrup, i Stockholm Ole Richter.

Bjørnstjerne Bjørnson har i en 17demaitale i Kristiania, fulgt opp i VG 23. mai i 1888 lagt ut i offentligheten informasjonen han fortrolig har fått av statsminister Ole Richter i et personlig brev 3 år tidligere. Richter, delende statsministervervet med Sverdrup kan forstås som fallende Sverdrup i ryggen, for å avdekke at Sverdrup har løyet for Det norske Storting i Kristiania, for i et privat brev å ha utlevert den norske og svenske regjeringens fortrolige, interne forhandlinger. Og Richter utbryter under en middag på Ministerhotellet i Stockholm at "*Bjørnson har myrdet meg på min fødselsdag*".



Figur 1 Hans Excellense, statsminister Ole Richter.

Derpå 15. juni 1888, Richters selvmord.
Bjørnson er skyldig i Richters selvmord, skriver kong Oscar II.



Ti år senere utkommer BB med utdypende, modererende dramaet "Paul Lange og Tora Parsberg". Stridslyst og konfrontasjon fra 1887-88 er erstattet med varme og medfølelse ti år senere.

Richter har vært med Bjørnson fra slutten av 50-årene. Og i en årrekke har BB kjent den 59år gamle statsministerens 25-årige forlovede i 1888, fr. Ebbas Astrups far, statsråd Hans Rasmus Astrup. I en artikkel allerede 1885 har B.B. offentlig i en avisartikkel anbefalt Hans Rasmus Astrup som stortingsrepresentant for Venstre for Romsdalen og fra 1888 har BB og Ebbas far forholdsvis jevnlig omgått i Kristiania.

Etter Richters selvmord skriver Bjørnson i brev til Kielland 20.8. 1888: *"Om dette må en av oss skrive et skuespill eller en fortelling"*. Og også til rektor Sommerfeldt 2.10.88 *"Det Richterske vil jeg ta et skuespill av"*.

Høsten 1888 skrev så Bjørnson en artikkelserie om statsminister Richter. Her starter hans arbeid med dramaet². Han hadde startmanus klart allerede desember 88, i 3 scener. Her er det ikke Tora Parsberg, men "Ulrikka" som er Ebba Astrup, og Ulrikka mangler den ynde som Tora får senere, i 1898.



Figur 2 BB ved arbeidsbordet på Aulestad

Bjørnstjerne Bjørnsons drama er slutført som manus i München. Han kommer ut fra sitt arbeidsværelset til sin hustru og sier *"Nå er han død!"* Bjørnson sa selv at *"Dette er dog til sist det blant mine arbeider, som jeg elsker mest. Et stort stykke av min sjel ligger deri. Ti jeg har selv levet med og lidet"*. Og i et bibliotekseksemplar av dramaet i

² Hentet fra Francis Bull (1936?) Paul Lange, s. 83.



Minneapolis har BB satt følgende ord: "Skrevet i bevegede stunder, så å si i nærvær av min avdøde venn"

Bjørnson - fra Ole Richter til Paul Lange og Tora Parsberg

Bjørnsons drama ble spilt først i Tyskland, i Stuttgart våren 1900—og da heter Paul Lange "Richter". Så i Dagmar-teatret i København sist i april, og så i Kristiania, Nasjonalteatret 1901. Deretter oppføres stykket i Stockholm og Helsingfors. Det er senest oppført på Nasjonalteateret i 2000, som det siste av Bjørnsons dramaer som er oppført på norsk hovedscene.

I teksten fjerde scene i første akt, tegner BB de tos forholdningssett til hverandre, Paul Lange (PL) og Tora Parsberg (TP) og :

TP: For da å åpne litt på et av de stengte rom: De har lenge syntes godt om meg, Paul Lange?

PL: Jeg har det, frøken Parsberg

TP: Også dada de ikke hadde lov til det?

PL: Også da.

TP: Men De sa ikke et eneste ord.

PL: Jeg våget ikke

TP: Det kunne jeg godt like. Deres hustru døde, og De sa heller intet.

PL: Det skyldte jeg henne.

TP: Det skyldte De henne - Nå først kommer De. De kommer som statsminister og excellense. Tør jeg tro at De neppe var kommet før De ble det?

PL: Er det ubehagelig.

TP: De skal svare meg!

PL: Det er som De sier.

TP De tror jeg er glad i titler?

PL: Jeg setter Dem så høyt at jeg ellers ikke hadde våget.

TP: - fri til meg! Uten som statsminister og eksellense! Det skulle ikke være å undervurdere meg, Paul Lange? Var det med høye titler og rang jeg ville gifte meg, så var jeg lengst gift.

Scenografien til stykkets andre akt legger handlingen til Astrups Drammensv. 78, i dag Vitenskapsakademiet..

"Annen handling foregår ute på landet i et høyloftet hus i empirestil. Hele annen etasje i dette hus er selskapsrom. – Opp til disse rom fører fra parterreforestuen to trapper, en på hver side. De sees ikke, bare den brede



*gang ses som de fører opp til.. Der er høye vinduer ut mot gårdsplassen. Gjennom vinduene skimtes lenger borte takene på de store uthus..... Over gulvet ute i gangen et lyst teppe med stormønstrede blomster. Samme slags teppe innover salens gulv. De store dobbeltdører mellom gang og sal er åpne. Fra salen fører dører inn til begge sider. Taket er dekorert En lek av amoriner mellom blomstergirlandere. Farvene oppfrisket. Girlanderne løper videre nedover til store speil, festet i veggene, Veggene er rødlighvite med gull.....
.....Salen ligger i halvmørke.”*



Figur 3 Salongen i Drammensveien 78 på statsråd Hans Rasmus Astrups tid.

Bjørnson dweler ved spenningen mellom styrke og svakhet hos Richter 3dje akt, 2dre scene, Tora Parsberg til Paul Lange

”Din svakhet, Paul Lange? Det er sant at ingen kvier seg som du foran et slag. Men det er også sant at ingen slår det mektigere når det skal være. Foruhyggen av tungt går du langt av veien. Men så strømmer alle gode makter til og vil ha ditt vergemål. Og da blir du en løve”

Og stykket, skjebnen konkluderes i 3dje akt, siste scene. Tora Parsbergs gir stykkets sluttreplikk: *”- Å hvorfor skal det være så at de gode så ofte blir martyrer? Kommer vi aldri så langt at de blir førere”*



Francis Bull skriver: *"Noblere, ømmere, finere menneskeforståelse møter vi ikke i vår dramatiske litteratur"*³

Dreufysssaken kommer opp i samme tid. BB er engasjert i denne samme år som Paul Lange og Tora Parsberg er kommet ut. Bjørnsons drama er også en kamp mot Nitzsches overmenneskefilosofi, Møbius akkurat utkommet. med sin Nitzschepatografi,

Men BB har allerede fra 74 vært opptatt av verdien i å bruke levende modeller. Det presenteres som et must! Men: Det måtte være "sant". Modellene må kunne forstås som ekte og troverdige. Og i dette dramaet må denne kvalifikasjon sies å være etterkommet.

"Om Tora Parsberg har Bjørnson sagt at hun ikke var skildret etter noen levende modell" skriver Francis Bull.

Men det tror vi ikke riktig på. Fordi han måtte ha truffet henne! Hun må ha vært kjent for ham både gjennom Richter, som sin fars datter og gjennom BBs eget miljø. Dessuten, gestalten i dramet likner slik på den Ebba vi etter hvert kjenner henne som. At BBs Toragestalt endrer seg, blir mer lik, fra 1888 til 1898 kan tyde på at han faktisk ble mer kjent med henne under 1890 årene!

Men, han må ha vært kjent – godt kjent - med Ebbas holdninger til blottstillelsen av det private. Og det og annet kan ha gitt ham gode grunner til å fornekte modellens identitet.

For øvrig må vi tro at Ebba – av mange og gode grunner – hadde forsonet seg med Bjørnsons atferd rundt Richters selvmord i årene som kom nærmest etter. Det synes som hans drama ti år senere var en vesentlig større belastning for henne enn hans agerende forut for Richters selvmord, slik hun selv etter hvert valgte å forholde seg til dette.

Bull sier om den kvinnelige hovedpersonen: *"- Hun (TP) skulle stå som en stor type å styre etter, et fremtidsideal av et fritt og uredd menneske, i naturlig lys overlegenhet, mens Paul Lange hadde kjempet seg frem selv og derunder mottatt tallrike sår⁴, som svekket hans handle og motstandskraft overfor nye slag"*⁵

For Ebba har Bjørnsons drama sammenfalt med farens død. - Hans Rasmus Astrup faller om på gaten i Kristiania, av slag, på vei hjem fra en begravelse i februar dette året.

³ Francis Bull (1936) s. 103

⁴ I en liten artikkel i den kortlivede Kristianiaavisen "Forposten" i 1902 skriver "Fru Tinken" (pseudonym) at hun ved en anledning som liten pike har hatt besøk av Richter i sitt hjem i sin fars fravær. Statsministeren og piken er sammen under noen tid i hjemmet - han venter på faren, Richters venn, som allikevel uteblir. Idet Richter går ut med uforrettet sak skriver han oppfordret av piken et lite vers i hennes poesibok, det lyder: *"Hvad Politik er, vil De jeg skal si,-/ at lave Vers, det har jeg aldri kunnet./ Dog Varme har jeg set i Poesi,/ i Politik jeg bare Brand har fundet."* Artikkeltuskraft stilt til rådighet av Vidar Berdal, Inderøy.

⁵ Francis Bull (1936) s. 100.





Figur 4 Familien Astrup i haven i Drammensveien 78 (nåværende Vitenskapsakademiet)
Ebba Astrup nr. 3 fra venstre, herfra kjempet hun mot Bjørnsons drama.

Den 5te november 1898 skriver hun fra Svanviken til den store BB:

”Til Bjørnstjerne Bjørnson

Jeg har ikke læst deres bog, men aviserne bringer referater som sårer dybt. De bringer Deres pæn til en grusom gjerning – mer grusom end Luccheni sin dolk. ((italiensk anarkist som drepte keiserinne Elisabeth av Østerrike med dolkestikk i hjertet september 1898) – For 10 år siden havde De en venn og Deres ord traf ham som gift i aabent saar. De mente kanskje ikke å treffe saa dybt – saa hårdt og det har ofte gjort mig ondt for Dem.

En vil De nu ikke lade graven beholde sin fred og de æres- og kjærlighedskrandse hans venner skjænker hans minde, la dem ligge – de gjør dog ingen ondt.

Eller mener de kanskje at bringe ham venne-gave i Deres bog, Tror De han vilde takke for den - ?

Jeg vil prøve å dømme mildt og rolig men jeg synes at jorden sorg nok at lave kunstverker af, om De ikke også bruker den som endnu er blødende og varm. Vil De ikke lade os, hans nærmeste slægt og venner, faa tid at dø før de bringer denne – den 15de juni – døds klokke op paa scenen.

Jeg ber om dette. Og den døde har kanskje endnu mange venner som føler at dette er en rimelig bøn.



Og samme dag til sogneprest Thorvald Klaveness⁶:

"Det er Bjørnsons nye bog i sin raa hensynsløshet som gjør mig saa fortvilet. Har han rett til å omdanne og fremstille saa som det passer ham? – at bruge hvilke midler som helst – bare til sitt eget øiemed? Findes der ingen grænser? Og har mennesker ret at tage mod. Denne bog som et andet stykke "kunstverk" – til at nyde medmenneskers sjelekvæler, sorg og jammer som kunstverker - - ? Det er for umenneskelig grusomt."

Over nyttårsskiftet, 1889, 6. januar – hun har nå fått Sofus Arctander til å tale sin sak for Bjørnson. Arctander skriver denne dagen brev till BB på Ebbas vegne, beklager at stykket er oppført og omhandler "nålevende mennesker". Arctander skriver som venn og nennsomt, men budbringer Ebbas poeng til Bjørnson: La både de døde og de levende få fred!

Så hun noen gang Bjørnsons stykke? Den senere ektemaken Sofus Eggen forteller at "hun gråt som et barn når hun så Paul Lange og Tora Parsberg i Oslo", andre tviler på om hun hadde gjort det - orket.

Da stykket ble oppført på Trøndelag teater 1939, ble hun av teatersjef Gleditsch invitert til å overvære forestillingen. Hun avslo.

Hun skriver senere fra mannens gård i Verdal flittig brev med sin blyant, på sitt "svorsk". Frimerkekjøp, jentene skulle handle frimerker på Øra.

"Men husk! Ikke et eneste ett med motiv av Bjørnson", sier hun, "Nei, han er jeg ikke noe glad i. Han burde ikke skrive om levende mennesker".

Richer dramaet I og II - og straffelovens endring

Professor dr.juris Jon Bing holdt 2006 et foredrag i Vitenskapsakademiet om Personvern og biografier⁷ Han redegjør her for hvordan riksadvokat Bernhard Getz i sin tid tidlig var gitt i ansvar at vi fikk en ny straffelov i 1902, et progressivt verk vurdert i samtiden og som erstattet "Lov angående forbrytelser" som eksisterte fra 1842.

Under Getz' arbeid med lovrevisjonen ble loven av 1842 revidert første gang 29.6. 1889. Da fremmet Getz forslag med innføring av en bestemmelse om vern av privatlivets fred. Bing skriver at: "*para. 4b⁸ var (den) første eksplisitte personvernbestemmelsen i norsk rett.*"

Denne bestemmelse var da ny i juni 1889.

Men: Den eksisterte ikke i lovutkast fra 15.5.1888.

Det første utkastet ble altså fremmet en måned før Richters selvmord. Den er altså endret under Richterdebatten den gang, 1888-1889.

⁶ Sogneprest var en stor man i datidens kirkeliv og offentlighet, medstifter (sammen med Christopher Bruun) av "Kirke og Kultur".

⁷ Foredraget er bearbeidet og gjengitt i "Lov og Data" nr. 89/2007

⁸ Til endring av loven fra 1842.





Figur 5 Riksadvokat Bernhard Getz (1850 - 1901). Straffelovens far.

Bestemmelsen ble klemt inn som en ny paragraf 4b ved lovrevisjonen i 1889. Og denne bestemmelse ble nesten ordrett gjeldende og ble en egen paragraf 390 i straffeloven av 1902. Dette var etter at Paul Lange og Tora Parsberg hadde hatt premiere på Nasjonalteateret. Den har da i mellomtiden altså fått et eget paragrafnummer.

BB har skrevet sitt drama (1898) og nå oppføres det i K:a.(1901). Ebba, men også slektningene til alle de andre modellene i Bjørnsons stykke kjente seg grovt krenkede den gang og ga sterkt uttrykk for det i samtiden.

Og i Morgenbladets redaktør skriver 5.11.1898 at Bjørnson har misbrukt en dikters rett og gått sine modeller alt for nær. *"Samtidens litterære kritikk plikter ikke å åpne sin dør for verker av denne art"*

Jon Bing skriver videre (2007) *"Åpenbert var skuespillet Paul Lange og Tora Parsberg etter Ebba Astrups syn nettopp et eksempel på at privatlivets fred ble krenket av Bjørnson - "uden paavislig agtverdig Grund"*.⁹

I paragraf 390 heter det: *"Med bøter eller fengsel inntil 3 måneder straffes den som krenker privatlivets fred ved å gi offentlig meddelelse om personlige eller huslige forhold"*.

Forarbeidene fremhever at bestemmelsen er ønskelig "under forholdenes utvikling også hos oss"

" - (Richter) episoden (synes) å kaste lys over hva det siktes til når forarbeidene mer generelt snakker om "Forholdenes utvikling saa også hos oss". For saken kommer jo nesten samtidig med Jægers og Krohgs romaner. Sammenfallet i tid med artikkelen til Warren og Brandeis i USA, og den uspesifiserte hen visningen til fremmede straffelover synes å antyde at det var en form for internasjonal debatt om utnyttelsen av folks privatliv som stoff for aviser, romaner mv."

- skriver Bing i artikkelen *"Hvo som krænker Privatlivets Fred..."*¹⁰.

⁹ "Lov og Data", 91/07, s. 14.

¹⁰ Lov&Data nr. 91, oktober 2007, s.14



Odelstingsinnstillingen begrunner den med dansk lov og fremmede lands straffelover. Bruk av bruk av media og kunstneriske uttrykk var foranledningen også for norsk som amerikansk lovgivning. I USA herjer avismagnatene Hearst og Pulitzer med enkeltpersoner i sine medier. Her hjemme medførte også Hans Jægers Kristianiabohemen (1885) og Christian Krohgs Albertine (1886) en diskusjon som berørte forholdet til mulige levende modeller. Bjørnson som mange var i 1898 svært opptatt av Dreyfussakens grafsinger og diskusjonen om Nitzsches overmenneskefilosofi herjet.

Paragrafen er ikke mye brukt men må ansees at den særlig er aktuell der forfatteren har stått den omtalte person nær, som BB til Ole. De som kan bruke paragrafen er de som sto den døde nærmest i levende live, som Ebba. Vernet i straffeloven gjelder 15 år etter utløpet av dødsåret. 1902 var det 14 år siden Richters selvmord.

Andenæs mener at selvmord kan krenke den avdødes rett til vern, Samtykke gir under enhver omstendighet meddelelsen straffefri – Ebba og mange hadde i Richtersaken og i debatten om Bjørnsons drama demonstrativt ikke samtykket.

Alt i alt må Richtersaken og Ebba Astrups lukkede prosedyre mot Bjørnson og hans drama betraktes som en ikke uviktig tidlig fektekamp for personvernet i offentligheten, en verdikamp som har vokst siden den gang og som har akutt interesse i vår tid.

Merknader til artikkelutkastet kan sendes til:

O. Henrik Akeleye Braaastad,

Tel.: 91180297, ePost iinnopol@online.no.

Hjemmesider: www.iinnopol.no; www.bjerke-gaard.no



Forfatteren foran statsminister Richters gravminne på Inderøy. Fra 100-årsmarkeringen av professor Johan Meyers mausoleum over Richter etter oppdrag fra statsministerens forlovede, frøken Ebba Astrup.

